

חיל הים

חלק שני

הערך, פרופ' טור-סיני: "ובזמן החדש התחילו להשתמש במילה זו במשמעות קיבוץ של ספינות של ארץ אחת, צי מסחרי, צי מלחמה, fleet". כיום התרחב השימוש בה מעבר לתחום הים - לצירופים בתחומים אחרים, למשל, צי מכוניות וצי אוויר.

סירה

המילה סירה נראית פשוטה אך היא אינה כזאת כלל וכלל, וקשה מאוד להסביר באופן מדעי את מקורה. היא נמצאת במקרא פעם אחת ויחידה בספר עמוס: "כִּי הִנֵּה יָמִים בָּאִים עֲלֵיכֶם וְנִשָּׂא אֶתְכֶם בְּצִנּוֹת וְאַחֲרֵיתְכֶן בְּסִירוֹת דּוֹגָה" (עמוס, ד: 2). הפסוק הזה קל מאוד להבנה, והמילה היחידה הנראית אולי קשה היא "צינאות". פירושה מגן, והפרשנים אומרים

ביחיד ולא ברבים, ומשמעותה "אונייה". המילה מופיעה גם ברבים: "צים" ו"ציים". מוצא המילה הוא קרוב לוודאי המילה המצרית t'ai, בעלת אותה המשמעות. הדבר מסביר גם את מיעוט ההופעות של המילה במקרא. בלשון חז"ל ואחריה המילה אינה מופיעה כלל, והיא חזרה בצמצום בספרות ההשכלה שבה היא קיבלה את המשמעות המודרנית של "כלל כלי השיט" או "קבוצה של אוניות". הראשון שהשתמש במילה במשמעות הזאת היה הרמא"ג (הסופר מרדכי אהרן גינצבורג) בספרו **תולדות בני האדם** מ-1835. הוא עשה שימוש רב במילה, למשל: "ובשנים עשר אלף רוכבים, ובצי אדיר בעל מאתיים וחמישים אניות". במילון בן יהודה מופיעה בסוף הערך "צי" הערה של עורך

ד"ר אשר שפיר, בלשן, עורך ומתרגם. מתמחה בלשון העברית ובסוציולוגיה של הלשון. חיבר את מדריך העריכה "ניסוח בעברית"

צי

המילה "צי" מופיעה במקרא פעמים מעטות, ומשמעותה כלי שיט. הפסוק הידוע ביותר נמצא בספר ישעיה: "אֲנִי שֵׁיט וְצִי אֲדִיר לֹא יַעֲבֹרֵנּוּ" (ישעיה, לג: 21). התקבולת בין "צי אדיר" ובין "אני שיט" מצביעה על כך שהמילה

צוללת גרמנית, מלחמת העולם הראשונה. המילה "צוללת" מופיעה בעיתונות העברית בשנים הראשונות של המאה ה-20. כך נכתב בעיתון הזמן מ-16 במאי 1905: "אנית הקיטור האנגלית התפוצצה על ידי סירה צוללת"

שהמדובר בסירות מוסוות כדי שהאויב לא יבחין בהן. פירוש המילה "אחרית" הוא צאצאים - אלה הנשארים אחרים. את המילה "סירות" גזרים הן הפרשנים והן המילונים המדעיים מן המילה "סיר" במשמעות של הכלי שממנו אנו אוכלים. רש"י אמר שהמילה המקבילה לסירה בלשון חז"ל היא דוגית. המילה מופיעה ביחיד פעמים מעטות, ותמיד בצורת הזכר "סיר" בשתי המשמעויות. המשמעות הראשונה - כלי אוכל, כמו בספר **מיכה**: "וְאִשָּׁר אָכְלוּ שָׂאֵר עִמִּי וְעָרְסוּ מִצֵּלְהֶם הַפְּשִׁיטוּ וְאֵת עֲצֻמֹּתֵיהֶם פָּצְחוּ וּפְרִשׁוּ פֶּאֶשֶׁר בְּסִיר וּכְבֶּשֶׂר בְּתוֹךְ קִלְחָת" (**מיכה**, ג: 3). המשמעות השנייה - סבך קוצים, כמו בספר **הושע**: "לֹכֵן הִנְנִי שֶׁךְ אֵת דְּרָכֶךָ בְּסִירִים וְגִדְרָתִי אֵת גִּדְרֶךָ וְנִתְיבֹתֶיךָ לֹא תִמְצָא" (**הושע**, ב: 8). הפסוק הוא נבואת זעם על ירושלים שתהיה נצורה ולא תהיה דרך להימלט ממנה, או ליצור קשר עם בעלות-ברית, ובהן מצרים ואשור. הקוצים הדוקרניים ימנעו הימלטות, ומשמשים למעשה מחסום בלתי עביר, כפי שמתרגמים מילונים מדעיים. רד"ק אמר בנוגע לפסוק הזה: "וכן סירים וכן צנינים כולם מיני קוצים". אפילו את המילה "סירות" בספר **עמוס** יש המפרשים קוצים, למשל, אבן עזרא על סירות **בעמוס**: "כמו סירים סבוכים". אותה משמעות יש למילה בלשון חז"ל שבה הצורה כבר התייצבה לסירה ביחיד ולסירות ברבים. רק אצל סופרי ההשכלה החל להתפשט השימוש בצורה המודרנית של כלי שיט. כך משתמש הסופר שמשון בלוך בספרו **שבילי עולם א'**, שיצא לאור ב-1822, במילים אוניות וסירות בהקשר הצבאי. מכאן המשמעות המודרנית היחידה למילה הזאת. סופרי ההשכלה השתמשו רק בצירוף "סירות דוגה" הלקוח מספר **עמוס**. הראשון ש"שחרר" את הסירה מן הכבלים, והעניק למילה חיי עצמאות, היה הסופר אורי ניסן גנסין בקובץ הסיפורים **צלי החיים** שפורסם ב-1904.

אסדה

המילה אסדה היא מלשון חז"ל ומופיעה פעמיים במשנה. הדוגמה המובהקת נמצאת במסכת ברכות: "היה יושב בספינה או בקרון או באסדה יכוין את לבו כנגד בית קדש הקדשים" (מסכת ברכות, ד: 6). רבי עובדיה מברטנורה פירש: "עצים הרבה קשורים ומהודקים יחד, ומשיטים אותם בנהר ובני אדם הולכים עליהם. ובלשון מקרא קרויות רפסודות". בתלמוד הירושלמי מסכת ברכות כתוב: "היה יושב בספינה או באסדה יכוין את לבו כנגד בית קדש הקדשים היא אסדה היא אסכריא היא רפסודות" (מסכת ברכות, ד: 8). התלמוד פירש את המילה והביא את מקבילתה היוונית "אסכדיא" - iskadia, שבה החליפו המעתיקים בטעות את האות ד באות ר. המילה מופיעה הרבה בצורה "אסקריא" במשמעות של מוטות עץ המחוברים לתורן האונייה שעליהם תולים את המפרשים. המילה לא נמצאה בשפה העברית כמעט 1,700 שנים - עד שמנדלי מוכר ספרים גאל אותה מאלמוניותה. כיום יש גם אסדת נחיתה - הנעה על פני המים וחרטומה נפתח כדי לאפשר הנחתת אנשים וציודם, וגם אסדת קידוח - הניצבת במעמקי הים.

צוללת

לשורש צל"ל שלוש משמעויות עיקריות, ולכל אחת יש מוצא אטימולוגי אחר. נעסוק כאן רק באחת מן השלוש - במשמעות של "שקע, נפל למעמקי מים". הפועל מן השורש הזה מופיע במקרא פעם אחת ויחידה בפסוק ידוע ומוכר: "צָלְלוּ כְּעוֹפֶקֶת בְּמִים אֲדִירִים" (**שמות**, טו: 10). רש"י אמר על צלל: "שקעו, עמקו לשון מצולה". כך סבר גם אבן עזרא. את המילה הזאת, המופיעה במקרא בשתי גרסאות - מצולה ומצולה - גזרים המילונים המדעיים מן השורש צל"ל, שפירושו "חפירה, אזור שקוע" ומופיע פעם אחת גם בצורה "צולה", מעמקי הים. המילה מצולה נפוצה

מאוד במקרא. הפועל הזה היה חביב מאוד על הפייטנים, ועוד יותר על סופרי ההשכלה - בראש וראשונה על מנדלי מוכר ספרים שהעניק לה משמעויות מופשטות, כמו: "צללו בנבכי [...]... לצלול בתהום העבר". המילה "צוללת" מופיעה בעיתונות העברית בשנים הראשונות של המאה ה-20. כך נכתב בעיתון **הזמן** מ-16 במאי 1905: "אנית הקיטור האנגלית התפוצצה על ידי סירה צוללת". בתקופת מלחמת-העולם הראשונה המילה הופיעה לא כחלק מצירוף, למשל, בעיתון **"החרות" ירושלים** מ-26 במאי 1915 נכתב: "אנית השריון הרוסית 'פוטמקין' טובעה בים השחור על-ידי צוללת תורקית". מעניינת הערת המחבר במילון בן יהודה שציין שזאת מילה מן הספרות שאחרי התלמוד: "ונהוג השם צוללת לספינה השטה מתחת למים". קשה לדעת מתי נכתבה ההערה הזאת, מכיוון שהכרך הזה ראה אור רק ב-1951 בעריכת טור-סיני. לפני הצוללת היו ניסיונות של סופרי ההשכלה לקבוע מונחים שלא שרדו: תחת-מים, אונייה מתחת למים, צוללה, צוללנית. כך, בעיתונו של בן יהודה **השקפה** מ-21 ביולי 1905 נכתב: "האניה השטה תחת מים לא הועלתה עוד, והמלחים אינם עונים יותר על הסימנים". ב-1949 הוצע לרכוש צוללות לחיל הים, אולם שייטת הצוללות בצה"ל הוקמה רק ב-1959 כאשר הגיעה הצוללת הראשונה.

צולל-צוללן

יש הקוראים לאדם הצולל מתחת למים צולל, ויש הקוראים לו צולֵלן. שתי הצורות מקובלות על האקדמיה ללשון העברית, אף כי במילוני האקדמיה נמצאת רק המילה צולל. לעומת זאת, המילון **למונחי צה"ל** עושה הבחנה בין שתי המילים. "צולל: חייל הממלא משימות צבאיות בצלילה מתחת לפני המים; צוללן: איש חיל הים הנמנה עם צוות הצוללת". במילון **אבן שושן** מופיעות ההגדרות: "צולל - אמודאי, שחיין היורד אל מתחת למים לשם ספורט או כדי לשלוח משהו מתוך המים"; "צוללן: 1. מלח בצוללת, איש צוות בצוללת; 2. אדם העוסק בצלילה כתחביב או כמקצוע". השימוש במונח צולל החל בתקופה ההשכלה - ראשיתה של הספרות העברית החדשה - ומנדלי מוכר ספרים הרבה להשתמש בה. המונח צוללן לעומת זאת הופיע בעיתונות בשנות ה-50 של המאה ה-20, ונכנס **למילון אבן שושן** החל ממהדורת 1968.

יש הקוראים לאדם הצולל מתחת למים צולל, ויש הקוראים לו צולֵלן. שתי הצורות מקובלות על האקדמיה ללשון העברית, אף כי במילוני האקדמיה נמצאת רק המילה צולל

